

անձնաւորութիւնը կը համարէին և հիմա իրենք քաղաքագիտութեամբը զգացմունքնին մահացած են և կարծիքնին ալ տակնուվրայ եղած, բոլորովին ազատականներուն կողմն անցած են: Զօրաւոր շահեր ազատական կողմէն օգնութիւն և պաշտպանութիւն պիտի խնդրեն ընդդէմ բրուսիական ինքնիշխանութեան ձեռքն երկընցնելուն: Գուլիէլմոս թագաւորին հպատակ թագաւորները եթէ կարենան յարմար ժամանակը գտնալ՝ պիտի կարենան այս կողմին հետ կապել իրենց մնացած իշխանութեան և փառաց պահպանութիւնը:

Ասոնք են այն այլ և այլ տարերքը որ վերջին պատերազմէն Գերմանիա ելած շփոթութեան մէջ կը սկսին զրտուիլ. անցեալ տարի կարելի եղած բանը որ Գաղղիոյ ալ կրնար փափաքելի ըլլալ և մեր դրացիներուն աւելի յարմար գալ, այսօրուան օրս անդառնալի կերպով դատապարտուած է: Գերմանական միութիւնն որ երկայն ժամանակէ 'ի վեր կը պատրաստուէր՝ եղած է, բայց զինուոց բռնութեամբ և շողիւնով արտաքին խնդիրներ կամ ներքին պատահարներ կրնան դիպուածոց բնական ընթացքն շտապել կամ բարեկարգել. պատերազմ մը կրնայ չարժիլ և լռեցնել ամէն նորելուկ դիմակալութիւնքը որ բրուսիական դրութեան իշխանութիւնը քիչ շատ կը կաշկանդեն: Խռովութեան քամին կրնայ փչել Գերմանիոյ վրայ և Բրուսիոյ թագաւորը յետ մէկիկ մէկիկ ամէն կուսակցութիւնը ձեռք առնելու առանց մէկն ալ կարենալու իրեն վրայ վստահացնել, պիտի իմանայ օր մը որ այնչափ բարձրանալը իր գահուն բնական նեցուկներն իւրովի խախտելովը եղաւ: Եթէ ընդհանաւ կան խոր խաղաղութիւն մը յաջորդէ Սատովայի միւրկին, կրնանք արդէն իսկ նշմարել որ Գերմանիոյ յետափոխութեան մէջ ազատական գաղափարը կը զարթոնն կը գտնան իրենց հին պաշտպանները՝ նոր ջատագովներ ալ կը ստանան և կը կռուին կեսարա-

կանութեան Եւրոպէի միջնաշխարհն ողողելուն դէմ: Եթէ ժողովուրդը իրեն ձեռն տայ, ո՞րքա՞ն է թէ օր մը Պ. տը Պիսմարքն ալ իրենց ամենէն աւելի նախանձայոյդ արբանեակներէն մէկը պիտի չըլլայ:

Որ և իցէ կերպով այսօրուան օրս չենք կրնար անստուգութեամբ լի ապագայի մը խորը թափանցել. բայց մեր պաշտօնը ոչ երբէք այն յաջողութեան կոյր զարմացողաց պէս եղած է՝ որ ուրիշ բան չեն մտածեր եթէ ոչ գուշակել զայն որպէս զի հեռուանց երկրը պագութիւն մատուցանեն: Այսպիսի անհնարին խռովութեան մ'առջև, որով հիմա Գերմանիա կը տոչորի, առանց յօգնելու ապառնի դիպուածոց մթութիւնը չափելով և կամ անցեալ մ'ափսոսալով որալ յարութիւն առնելիք չունի, պէտք է նայինք որ ներկան դատենք արդարութեամբ: Թերեւս հիմակուրնէ ալ կարենանք իմանալ թէ իբրեւ Գաղղիացի, իբրեւ ազատական, և կրնանամ ըսել նաեւ իբրեւ Գերմանիոյ անկեղծ բարեկամ՝ որ կողմին պէտք է թե թիկունք ըլլանք:

Զինաց բարքը և սովորոքիւնները.

Զինական գծագրութիւնը եւրոպականին և սկերուն մէջը կը կայանայ, և կամ ըսենք երկուքին խառնուրդն է: Զինաց ճակատը և երեսին ստորին մասը յետսագոյն կողմը կը դառնայ աւելի քան զԵւրոպացւոցը, բայց շատ նուազ քան զԱփրիկեցւոցը: Շրթունքնին սկին պէս թանձր չեն, քթերնին տափունչ և ռնդունքնին Եթովպացւոյն պէս զատուցեալ. աչքերնին խոտորնակի, յօնքերնին ծայրերէն վեր բարձրացած, անմօրուս և մազերնին փայլուն: Գեղեցիկ չեն կրնար ըսուիլ, բայց և ոչ ալ տգեղ, թէպէտ և Գանդոնի յախճապակեայ անօթոց վրայ եղած նկարները աւելի տգեղութեան գաղափարը կուտան: Ստորին դասէ մարդիկ բարե-

կազմ՝ և պնդակազմ՝ են, և ուժին հետ մէկտեղ մտաբացութիւնը միացուցած. և որովհետեւ Չինք բոլոր իրենց մերձաւ կայ ասիական ազգերէն գերազանցած կը համարուին, վարչութիւնը միշտ այս գերազանցութիւնը բարձրացնելու աչք ունեցած է վախճանաւ որ իր հպատակները Եւրոպացւոց հետ հաղորդութիւն չհաստատեն: Բացարձակ իշխանութիւն մը տակ կարգեալ՝ ունին քաղցրութիւն և հլութիւն, բայց անբաժան երկխօսութենէ, անհաւատարմութիւն և նենգութենէ, որոնք գերեաց միայն վայել են: Պաշտօններու միջոցով դաս դաս բաժնուած է ժողովուրդը, բայց ընչից որդւոց վրայ հաւասար բաժնուելու օրէնքը՝ պատճառ մ'է որ հարուստները քիչ ըլլան. և դարձեալ ազնուապետութիւնը վարչութեան ամենեւին չկրնար մնասել, վասն զի ազնուապետք իրենց վայելած առանձնաշնորհութիւնները իրենց սերնդոցը չեն կրնար աւանդել: Չինաստան կանայք, ինչպէս նաեւ բոլոր Ասիոյ մէջ, իրենց մերձաւորներէն կախումն ունին. քանի որ աղջիկ են՝ հօրերնուն հպատակելու պարտական են, հարսնութենէն ետքը իրենց փեսային, այրին իրեն որդւոցը. բայց գոնէ կան գէպքեր որոնց մէջ յարգութիւնը և պատկառանքը կը քաղցրացնէ այս իրենց գերութիւնը: Այնպէս որ նոյն իսկ կայսրն ալ երկրպագութիւն կ'ընէ իր մօրը անոր գահին վրայ բազմած ատեն: Դարձեալ կանայք, ոչ ուրիշ ասիացի կանանց պէս տգիտութեան դատապարտուած են, այլ կը սորվին բանիլ և մետաքսէ գիպակներու վրայ կարել. շատեր ալ կան որ երաժշտութեան ետեւէ կ'ըլլան և երբեմն մատենագրական ուսմանց, ինչպէս կան ալ որոնք անուն հանած են իրենց երկասիրութեամբ: Այն սովորութիւնը, որուն հնութիւնը գիտենք, բայց պատճառը ոչ, այսինքն ոտուրնին սխմելը, տիկնանց միայն պահուած է. 'ի մանկութենէ կը սկսին այն բանին վարժութիւնը ստանալ, և միանգամայն դարձապարին վրայ քալել. Կ'ըսեն թէ այս

սովորուիս արք հնարած ըլլան, որպէս զի զանոնք տան մէջ կենալու բռնադատեն: Կայ ուրիշ սովորութիւն մ'ալ որ ոչ ինչ ընդհատ առջինէն՝ տաժանելի է. կը թողուն որ երկնան եղունգնին և որպէս զի չկոտորուին՝ պամպուկ կտորուանքներով չորս կողմը կը պատեն: Ըստ սովորութեան բոլոր արևելեայց, հարսնացեալները առաջուց զիրար չեն ճանչնար, և ամուսնական բանագնացութիւնները միջնորդաց ձեռքով կ'ըլլուին. ասոնք նախ հանդերձեալ ամուսնաց աստղը կը քննեն, յետոյ երբոր երկու կողմերն ալ հաճ և հաւան կը տեսնուին կը ջանան հարսանեաց օրը հաստատել. բայց այս ընտրութեան համար ալ շատ գիտարութիւններ կրնան ընդ առաջ ելլալ. վասն զի ամէն բանէն աւելի կարևոր կը համարին որ հարսանեաց համար ամենայնով դուշակութիւններ եղած ըլլան: Աղջիկը օժիտ չտանիր. երբոր կը հասնի նշանաւոր օրը, ամուսնոյն բարեկամները պարգևներ կը զրկեն հանդերձ մաղթանքներով. ընծայից մէջն է նաեւ քանի մը ողջ սագ, 'ի նշան միութեան որ պէտք է ամուսնական վիճակը յանձն առնողներուն. իսկ աղջկան ընծաները իր ծնողքը կ'ընեն, և ընդհանրապէս զարդարանքի վերաբերեալ բաներ կ'ըլլան. յետոյ աղջիկը և իրեն աշխարհք չմտած քոյրերը և ուրիշ երիտասարդ բարեկամուհիներ մէկտեղ կը ժողովին կուլան ու կ'ողբան մինչև որ Դողու հարսը իր հայրենական տունը: Գիշերը կոխած չկոխած փեսան ամբողջ մը վրայ նստած, ետեւէն ալ ձիաւորաց բազմութիւն մը՝ կու գայ իր ընկերը գտնելու. հարսն ալ կու գայ, և ամուսնական տանը սեմէն տիկնայք իրենց բազկացը վրայ առած վեր կը հանեն. իսկ տանը դրանը առջև առաջուց կ'ընեն մը լեցուն փայտէ ամուսն գրուած կ'ըլլայ: Այս սովորութեանս իմաստը և կամ նշանակութիւնը մինչև հիմա ամենուն անծանօթ մնացած է, ինչպէս է նաեւ Հռովմայեցւոց ամուսնաց առջև ընկող նետելու սովորութիւնը: Փե-

Մանտարին .

սան կ'առնէ իր հարսը և կը տանի ա-
նոր սենեակը , և հոն քօղը երեսէն վար
կ'առնէ . սեղան կը կազմեն , և երկուքն
ալ միութեան բաժակէն կը խմեն . ետ-
քը կ'երթայ փեսան կոչունքի սրահը և
կոչնականաց հետ կը միանայ , և երբ
առանձնանալու ժամը կը հասնի հրա-
ւիրեալք կ'առնեն փեսան և իր սենեա-
կը կը տանին : Երկրորդ առտուն հար-
սնացելոց առջին գործն է , պաշտել
նախ իրենց թերափները , ետքը եր-

թալ ու ծունր կրկնել իրենց հօրը և
մօրը և իրենց կարևոր բարեկամաց .
փոխադարձ իրենց բարեկամաց այցե-
լութիւնները կ'ընդունին , և բոլոր մնա-
ցած ամիսը զբօսանաց և զուարճու-
թեանց կը նուիրեն : Միջին դարուն Եւ-
րոպիոյ մէջ ամենէն հեռու ազգակա-
նութիւնն ալ պատճառ էր քակելու ա-
մուսնական միութիւնը , իսկ Չինաց մէջ
անուանակցաց անգամ արգելեալ է
ամուսնութիւնը : Խնամութիւնն ալ ա-

մուսնութեան արգելք է, և պատիժներն ալ որոշուած. զօրավարաց՝ գուսանի մը հետ կարգուիլը արգելեալ է. և այս երկու առթիւս մէջ ալ պատիժը գաւազանակոծութիւն է, ինչպէս ուրիշ յանցաւորաց: Ապահարզանը օրինաց կարգը անցած է. բայց ամուսնութիւնը գողացիկ սեպելու համար պատճառներն ալ յօրինաց հաստատեալ և թրւով եօթն են: Հարճից գործածութիւնը ներեալ է, իսկ անոնց թիւը իւրաքանչիւրին քսակը կ'որոշէ. բայց միշտ խաթունին հպատակ, և կէս մը ծառայական վիճակի մէջ են: Ասոնց որդիքն ալ հօրենական ժառանգութեան վրայ ունին իրաւունք, բայց նուազագոյն մասամբ քան հարազատացը. ասոնց մօրը միայն մայր անունը կը տրուի. և երբ վախճանի՝ երեք տարի սուգի պարտաւորութիւն ունին իր որդիքը. բնաւ օրէնք մը այրեաց կրկին ամուսնութիւնը չարգիլեր, բայց միշտ պատուաւոր է կրկին կապ մը չհաստատելը:

Տղաքը հասարակաց ճամբուն վրայ ձգելու սովորութիւնը, ուսկից ամէն առտու կը ժողովին, միայն մեծամեծ քաղաքացի մէջ կայ, ուր ծնողք իրենց ծնունդները սնուցանելու անկարող են: Այս նիւթիս նկատմամբ յանիրաւի ջինք իբրև բարբարոս կը մեղադրուին, վասն զի բոլոր աղայասպանութեանց պատասխանատուն վարչութիւնն է, որ կրնար այս բանիս արմատը ցամքեցնել, թշուառութեան մանաւանդ, թէ ցոփութեան ձեռքը մատնուողներուն ապաւէն մը պատրաստելով: Բայց դիտելու արժանի է որ վաղեմի ընկերութեանց, ինչպէս Աթենացւոց և Լակեդեմոնացւոց մէջ, հայրերը նորածնելոյն վճիռը կու տային ծննդեան ատեն. անոնց բերնին մէկ խօսքէն կը կախուէր աղայոց կեանքը և կամ մահը: Վերջի ատեններս, այսինքն քանի մը դար առաջ, Բարիդ, Նոդր-Տամի գաւթին մէջ յայտնի կը ծախուէին տղաք, այս պէտքալի առևտուրը այն ատեն վախճան ունեցաւ երբ հասարակաց

գթութիւնը սկսաւ աւելնալ. ուրեմն գիտնալով որ ջինաց հիմակուան ըրածը երբեմն ուրիշներն ալ ըրած են և աւելի բարբարոս կերպով, ասոնց վրայ պէտք չէ շատ զարմանալ: Յուդարկաւորութիւնը մեծատանց համար մեծամեծ ծախուց պատճառ է, նոյնպէս ամէն աստիճանի մարդկանց: Որդի մը տարի մը չկրնար անցընել առանց իր հօրը գերեզմանին յայց ելլելու և անոր վրայ արտասուելու. յայց չելլողին փոխարէնը պատիժը կը հատուցանէ: Գերեզմանատունները քաղաքէն դուրս են և մասնաւոր խնամոց արժանի համարեալ: — Սպիտակը սուգի նշան սեպուած է, ինչպէս նաև գորշխայտը և մոխրագոյնը, նմանապէս մազերը երկայն թողուլը. և եթէ սգաւորը աստիճանաւոր մ'է՝ իր աստիճանին յայտարար գնաւկը գլխարկէն վար կ'առնէ: Իսկ կայսեր մահուան համար համաշխարհական սուգ կը պահեն նոյն արարողութիւններով:

Հարց իրենց մանչ որդւոցը վրայ ունեցած սէրը առաջին կարգի է, վասն զի աղջկունք միշտ իբրև բեռն համարուած են. ասոր հետեանք է որ փոխանակութիւններն ալ շատ ըլլան, ինչպէս հարուստի մը աղքատը գնելը՝ իրեն ժառանգ ընելու համար:

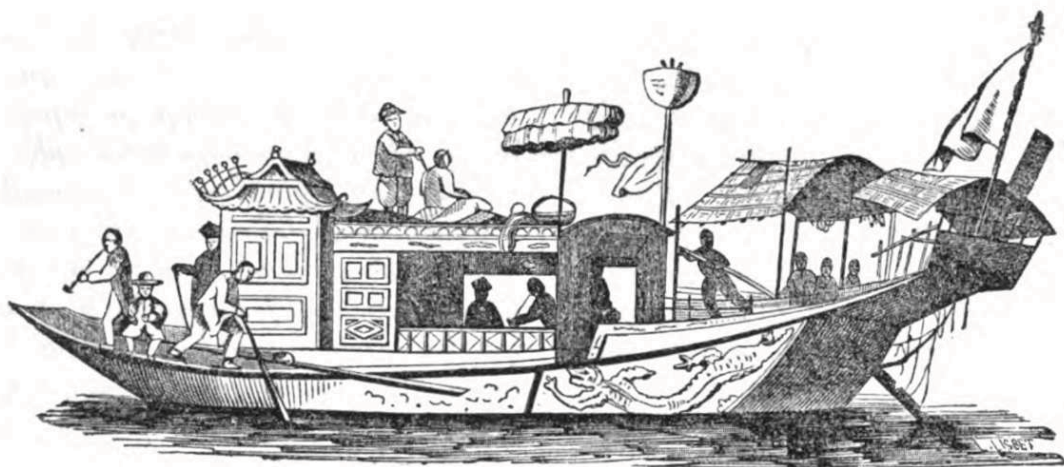
Արևմուտք ուր քաղաքականութիւնը այնչափ յառաջագիմութիւն ըրած է, այսու ամենայնիւ կան տէրութիւններ ուր տղիւտութիւնը իր յետին աստիճանին մէջ մօրացեալ մնացեր է. ընդհակառակն ջինաց աշխարհքը չկայ քաղաք մը և չկայ գեղ մը ուր չըլլան ժողովրդեան համար դպրոցներ. մեծատունը ալ ունին իրենց մասնաւոր կրթիչները: Տէրութեան նպատակն է կրթութեան միջոցով ժողովուրդը ձևի մտցնել, այս պատճառաւ տղայք միայն այն դրոց մէջէն կրնան սորվիլ որոնք որ որոշուած են, և որոնց մէջ որ տէրութեան պատուէրները գրուած կան: Ժողովուրդը միայն նախնական կրթութիւն մը կ'առնէ. իսկ անոնք որ պաշտօններու մէջ կ'ուզեն մտնալ, յետ

գրել սորվելու, որ շատ դժուար է, կոմ-
փուկիտսի բարոյականը կ'առնեն ձե-
ռուընին, Հինգ-Քիկները, և ուրիշ
գիրքեր և կը ջանան զանոնք մեկնել:
Աշակերտք տարեկան քննուեց պարտք
ունին, և յաղթողը կ'ըլլայ Սիեռ-
Շամի որ է պաշտիկ. և եթէ ու-
րիշ քննութեան մը մէջ ալ յաղթէ,
որ ամէն իրեք տարին մէյմը կ'ըլլայ,
Քիկ-Սիկն աստիճանը կ'ընդունի այս-
ինքն յիսուսիկ: Շահատակները իրենց
բանախօսութեանց նիւթ կ'առնեն ի-
րենց սրբազան գիրքերէն, զորոնք կը
ջանան ըստ կարելոյն ընդլայնելու, և
կամ ոտանաւոր գրուածքներ կ'ընեն
քննիչներէն տրուած նիւթերու վրայ:
Երեք տարիէն յիսուսիկները Բէքին
կ'անցնին Շիկ-ուէ աստիճանն ալ ըն-
դունելու համար, որ է վարդապետոշ-
քեան աստիճանը. ասկէ ետքը արքու-
նական դպրոցն ալ կ'ընան մտնել և ընդ-
հանրապէս կայսրը իր պաշտօնեաները
ասոնցմէ կ'ընտրէ:

Չինաց ամենէն մեծ տօնական հանդէ-
սը նոր տարւոյն է, որ կ'ըլլայ երբ արե-
գակը ջրհոսկեանդանակերպին վրայ հաս-
նի. այս օրս բոլոր ազգին ուրախութիւն
է, և ամէն դասէ մարդիկ պարգեա-
տու և պարգեաւոր կ'ըլլան: Վերջը
կու գայ կանքեղաց տօնը, յորում բո-
լոր Չինք մըցելով իրենց ամենայն ճար-
տարութիւնը կը բանեցնեն, թուղթէ,
եղջիւրէ և ապակիէ առարկաներ շի-
նելու, և կը կատարուի նոր տարւոյն
լուսնի առաջին լրմանը: Մեծ տօներէն
մէկն ալ է երկրագործութեան տօնը.
Թափօրի կելան, և պղնձէ գոմէշ մը
կը պրտըտցնեն որ զգարունը կը ներկա-
յացնէ: Քաղաքաց մէջ թափօրը քա-
ղաքապետին տունը կ'երթայ, ինքն ալ
գարնան քահանայի կերպարանք մը-
տած ճառ մը կը խօսի ներբողելով եր-
կրագործութիւնը: Կայսրը, որ է միան-
գամայն կրօնից քահանայապետը, մաս-
ունի այս հանդէսիս և անոր համար
պարգով և աղօթիւք կը պատրաստէ ինք-
զինքը. կ'երթայ Սիւան-Նոշնկ-Դանկ,
որ երկրագործութիւնը հնարողին նուի-

րեալ տաճար մ'է. տաճարին փակա-
րանին մէջ փսիաթներէ ծածկուած
դաշտ մը կայ, հոն կը մտնայ կայսրը,
և ինքը անձամբ արօրը քաշելով քա-
նի մը ակօս կը բանայ. իրեն օրինակին
կը հետեին իշխանները, պաշտօնեայք
և արքունեաց մանտարիները: Կայսեր
հերկածէն բուսած ցորենը մասնաւոր
ցորենատան մէջ կը պահուի, և անկէ
կարկանդակ կը շինեն երկնից նուի-
րեալ զոհագործութեց համար: Կայս-
րուհին ալ իր օրինակաւ կը խրախու-
սէ թթենիի մշակութիւնը և շերամ
դարմանելը: Իրեն հպատակ նաժըշ-
տաց հետ կ'երթայ մետաքս շինելը
գտնողին սեղանին վրայ զոհ մատու-
ցանելու, և թթենիի տերէները ժող-
ված կը սկսի շերամներուն կերակուր
տալ, զոր իր ձեռքը իր պալատին մէջ
կը սնուցանէ և կը դարմանէ: Վերջա-
պէս, առաջին լուսնին առաջին օրն ալ ի
պատիւ ննջեցելոց տօն կը կատարեն. այս
հանդէսին վախճանն է յիշեցնել այն
պատանւոյն յիշատակը՝ որ գացեր էր
հանդերձեալ աշխարհքը իր մայրը գըտ-
նելու համար, և մայրն ալ դարձեալ
զինքը երկիր զրկեր էր: Այս առթիւս
մէջ Պուտայ քահանայք պատկերներ
կը կախեն, որոնք կը ներկայացնեն դը-
ժոխքի աստուածութեանց դատապար-
տելոց տուած պատիժները:

Չինաց կերակուրները շատ քիչ ա-
ստիճաբար են խրոպացիք, և նմանապէս
անոնց սեղանի արարողութիւնները. մի-
այն լաբլաս ծովապետին տրուած սե-
ղանը պատմենք ըսածնիս ստուգելու
համար: Առաջին ժումին բերին, կ'ըսէ
լաբլաս, յախճապակէ նկարեալ անօ-
թոց մէջ դրուած տեսակ տեսակ պաղ
համագամներ, ինչպէս աղային երկրի
սողուններ, պատրաստած և ծուխի
կախած, բայց այնպէս լաւ մանրած և
կտրտած որ ուտելէ ետքը իմացայ կե-
րածիս ինչ ըլլալը. նոյնպէս ձկան ա-
ղած և ապխտած, և ապխտեալ խոզե-
նի, ամենաբարակ կտրած. յետոյ բե-
րին կաշի ձաքունացի ըստածը, որ
կարծր և մթնագոյն մորթ մ'է, և ա-

Ժօնք, չինացի նաւ.

մենեին անախորժ : Այս և ասոնց նման կերակուրներ իբրև հանդերձանք ետևէ ետև յաջորդեցին : Ընդհանրապէս բոլոր կերակուրները համեմներու մէջ կը լողային . մէկ կողմանէ հաւկիթներ արգանակի մէջ եփած , յետոյ բադ և հաւ , մանր ջարդած և թուխ համեմով մը խարկած . մէկալ կողմանէ ալ պզտի պզտի դնտակներ շանաձկան թևերէն շինած . կրակի վրայեփած հաւկիթներն դարչահոտ և դարչահամ , և վերջապէս ահագին կրիշական¹ , և խեցգետին , որոնք ամէնքն ալ զզուումն կը պատճառէին :

Կոչնատեառն աջակողմը նստած , իրեն ամենայն մեծարանացը առարկայ եղած էի . իսկ փղոսկրէ գաւազանիկները և երկայն բարակ և նեղ կոթով դանակս , որոնք բոլոր ուտելու գործիքներս էին քիչ չփոթութեան մէջ չձգեցին զիս : Չէի գիտեր թէ ինչպէս արգանակը սկահակին մէջէն առնեմ . և ընդունայն տեղ կը փորձէի որ քովինիս պէս բութի և մէկալ երկու մատուրներուս մէջ բռնեմ այն գաւազանիկները , ստէպ ստէպ ձեռքէս կ'իյնային և պատառներն ալ մէկտեղ : Եւ թէպէտ կոչնատիւրով իմ անփորձութիւնս ծիծաղի նիւթ մը եղած էր , բայց պնակիս մէջ իր երկու գործիքները նե-

տելու չանհոգացաւ , բայց չտար լաւագոյն ևս կ'ընէր . վասն զի անոնց ծխահոտ և հիւանդոտ բերնին մէջ մտած ծայրերը՝ ստամոքսս տակնուվրայ ըրին . բայց ստիպեալ էի դորժածելու կամայ և ակամայ : Վերջապէս դիւցազնաբար յետ այս ամէն նեղութիւնները քաշելու , ապուր մը բերին դիմացնիս թըռչնով պատրաստած , բայց այնպէս բարակ թել թել ըրած թռչունները՝ որոնք մէյմէկ սողնոց ձև առեր էին , սոսինձի պէս թափանցիկ և անհամ : Հոս ալ դարձեալ չփոթութեմ մէջ ընկայ թէ ինչպէս այն գաւազանիկներով այն տեսակ տեսակ ապուրները պիտի կարենայի ուտել . և սկսած էի աղուեսին և աւրազին պատմուիւ մտքէս անցնել , երբոր երկու քովիններս զիս չփոթութեմէս ազատեցին : Այս միջոցիս գինին անդադար չըջան ընելու հետ էր և բարեմաղթութիւնները զիրար կը մղէին : Գինին , որ միշտ տաք կը խմեն , Մատէրայի համ ունէր և գոյն , բայց ամենեւին գրւխի չէր զարներ . կրկին ճարմանդով , գեղեցկաչէն և պզտի գաւաթներով կը պաշտէին . իսկ ծառայք ալ պատրաստ անդադար գաւաթները լեցնելու հետ էին :

Յետ այս ամէն բաները ետևէ ետև իրարու յաջորդելու , սկսաւ երկրորդ ժումը , բայց անկէ առաջ ուրիշ արարողութիւն մ'ալ կատարուեցաւ , ու

¹ Ծովու ձկան տեսակ մը :

րուն վախճանը անշուշտ ախորժակներ, րը գրգռելու համար էր: Չորս քառա- կուսի դրուած սկահակաց շրթանց վը- րայ դրին ուրիշ իրեք սկահներ ալ լի մանղէն եփոցներով. յետոյ երեքին վը- րայ ութերորդ մ'ալ աւելցուցին չէնքը բրգածեւ ընելու համար: Սովորութիւ- նը կը պահանջէ այն կերակուրներուն ամենեւին ձեռք չդպցնել, նմանապէս ուրիշ սովորութիւն մ'ալ կը պարտա- ւորէ զկոչնատէրը հրամցնել զանոնք կոչ նսկանաց: Հրամցնելու և հրաժարե- լու ժամանակ վերցուեցան սկահները, և բացուեցաւ խմորեղինաց և շաքարե- ղինաց սեղանը. աղցան մը դրին մէջ- տեղ, որ ուրիշ բան չէր բայց եթէ պամ- պուն ըստ կարելոյն բարակ թել թել ըրած, և ուրիշ քանի մը ջրային հան- դերձանքներ՝ որոնց դարչահոտութիւ- նը ամէն տեղ տարածուեցաւ: Վեր- ջապէս առաջին անգամ բրինձին երե- սը տեսայ. բայց ինչ, պէտք էր որ դար- ձեալ այն գաւազանիկներով բրինձին հատիկները մի առ մի բերանս ձգեմ, որ զլուխ ելլելու բան չէր. սպասեցի որ քովինիս օրինակին հետեւիմ. և երբ երկու գաւազանիկներուն ծայրերը ի- ըրարու մօտեցուց, և յաջողակութեամբ սկսաւ մեծ մեծ քանակներ մեծա- բաց բերնին մէջ ձգել, զարմացայ մը- նացի և ինծի անկարելի երեւցաւ նոյ- նը ընելը: Երկրորդ ժումը աւելի կարճ տեւեց. ծառայք մէկէն սապատներով դրուած տեսակ տեսակ ծաղկանց, շա- քարեղինաց անուշեղինաց և պտղոց սե- ղանը բացին. որոնցմէ ետքինները տես- քով սիրուն, բայց անախորժ և վայրե- նահամ էին, իսկ կենդանութիւնները առաջնոյն վրայ կրկնապատիկ և եռա- պատիկ աւելցան. մինչև որ սեղանէն ե- լանք և մտանք ուրիշ սենեակ մը քէյ խմելու համար, որով բոլոր Չինաց հանդէսները կը սկսին և կը վերջանան. սովորութիւն է յախճապակէ և գոց սկահներով պաշտել զայն որպէս զի ո- գիւրը չիցնդին:

Թէպէտև Չինաստան խաղողի առա- տութիւն է, բայց գինի չինել կամ

չեն գիտեր և կամ չեն ուզեր գիտ- նալ, և ասոր տեղ բրինձէ կը հանեն ուրիշ ոգելից նիւթ մը: Որովհետև Պուտտա կենդանեաց միս ուտելը կ'ար- գիլէ, և մանաւանդ կովու միսը, անոր համար համեմատելով ժողովրդեան՝ միս սպառումը ամենաքիչ է. ժողովրդ- դեան կերածն է սովորաբար բրինձ փոխանակ ցորենի, որ շատ քիչ կը գրա- նուի հոն. իսկ աղքատաց սիրելի կե- րակուրներէն մէկն է խոզու միսը. բայց շան, կատուի և մկան միս ալ ուտե- լու ոչ խտրութիւն կ'ընեն և ոչ ալ կը զգուին: Եւրոպա սովորական եղած խաղերը շատ քիչ կը գործածուին Չի- նաց մեծամեծ դասուց մէջ, վասն զի յօրինաց արգիլեալ է հասարակաց պաշ- տօնէից այնպիսի խաղերը, բայց սատ- րանջը, տապեղուկունքը, թուղթը, տօ- մինոն, և այլն և այլն, իրենց ալ ծանօթ են. նմանապէս այն խաղը զոր հիմա ի- տալացիք միայն ունին և կ'անուանեն Մուրա, և հին ատեն Հուովմայեցիք ալ ունէին:

Չինաց տնական բարուց նկարագի- րը լինցնելու համար, կարևոր է քանի մը խօսք ալ ըսենք իրենց զգեստաւո- րուելուն վրայ: Չափաւոր մարդկանց ձմեռուան հագուստը երկայն և թոյլ չապիկ մ'է մետաքսէ և կամ կտաւէ, և ուրիշ մետաքսէ աղէկ հիւսած գօ- տի մը զանիկայ զուսպ կը բռնէ. իսկ գօ- տիէն կը կախուին պատեան մը հողմա- հարի համար, կաշիէ պարկ մը, որուն մէջ գայլախաղ քար մը, և աիկարի համար հրահան մը կը դրուի, և մէկ քսակ մը ծխախոտի համար. ոմանք կ'ու- նենան նաև պատեանով դանակ մը, և երկու գաւազանիկներ ուտելու համար: Իսկ ձմեռուան տարազը ամառուանէն աւելի երկայն է, որ կ'իյնայ մինչև ծուն- կերը, վրայէն ալ անդդիական թեւաւոր գրաւ մը մինչև ազգրները. ասոր նիւ- թը սովորաբար կամ մորթ է կամ մե- տաքս: Շապիկներն միշտ քթանէ է և բամպակի գործածութիւնը ամենաքիչ: Ամէն մարդ կ'ածիլէ գլխին մազերը, և միայն ագիի ձեով փունջ մը կը թողու,

վասն զի բոլորը թողուլը սուգի նշան է : Մօրուքնին շատ քիչ է, ինչպէս առաջ ալ ըսինք, և իրենք չեն կրնար անիլ լել, այլ սափրիչը : Սափրիչներուն պարտքն է պարտիլ փողոցներուն մէջ, գաւազանի մը ծայրը զարկած իրենց ծրարը, և մէկ աթոռակ մը . թէ որ հանգիպին մէկու մը որ պէտք ունենայ ածիւրեւու՝ կը նստեցնեն այն աթոռակին վրայ ճամբուն մէջ, և կը կատարեն իրենց պաշտօնը :

Ընդհանրապէս Չինուհիք սպիտակադոյն են, և Եւրոպացւոց աչքին ալ ախորժելի կ'ըլլային, թէ որ կարմիր ճերմակ և այլ գոյներով երեսնին չայլայլէին . մանկամարդք յօնքերնին կը կտրեն . ներքին բաճկոնակ չեն հագնիր, և կը թողուն որ մարմիննին արձակ համարձակ ընդլայնի . այս սովորութիւնս թէ իրենց օգտակար է և թէ իրենց նորածին որդւոցը : Տուներնին մէկ յարկէն աւելի չեն բարձրացներ ընդհանրապէս, բայց բաժան մունքները շատ են . ընդ երկայնութիւն ճակտի պատին վրայ շինուածները լոյս կ'առնեն ներքին գաւթի մը վրայ նաշող պատուհաններէ . տան գլխաւոր մասն է այն սրահը որ միանգամայն ուտելու և ընդունելութեան տեղ կ'ըլլայ՝ տանը ետեւի մասը ունի իր առանձին բաժանմունքները, որոց դռները մետաքսէ և կամ քթանէ վարագոյրներ են : Կահներնին շատ չէ, և ուրիշ Ասիացւոց ոճին վրայ միայն այս տարբերութեամբ որ Չինք աթոռ ալ ունին, անկողնի վրայ սաւան չեն փռեր, և սեղաննին ծածկոցով չեն ծածկեր :

Գետերը և ջուրի անցքերը կրնայ ըսուիլ որ ակօսաբեկ ըրած են Չինաց աշխարհըր, այն պատճառաւ Չինք միշտ նաւակով կը ճանապարհորդեն, պէտք եղած տեղեր կառք ալ կը գործածեն, բայց միշտ միաձի . բայց նաւակով և կառքով երթալէն աւելի զուարճալի է Չինաց պատգարակով երթալը : Ծովով ճամբորդութիւնները քիչ մը դանդաղ են՝ բայց հանգիստ : Մանտարիններուն և հարուստներուն նաւակները

մասնաւոր սենեակներ ունին ըստ ամենայնի կազմ և պատրաստած : Մեծամեծ քաղաքաց բազմամարդութիւնը կարգէ դուրս է . բնականապէս այսչափ բազմութեան մէջ կարգ մը պահելու համար բարեկարգ ոստիկանութիւն մը պէտք է . և այս ոստիկանութիւնը միակ մէկ սկզբան մը վրայ հաստատուած է, այսինքն պատասխանատուութիւն : Ամէն քաղաք տասը շրջանակ¹ կը բաժնուի, և իւրաքանչիւրը տասը և հարիւր տուն է . տասը տուն մէկ ֆիւս մը կ'ընէ, և տասը ֆիւս մէկ Բաւս մը կամ մէկ Խարիշրեակ : Ատենակալը պատասխանատու է բոլոր իր վիճակին, իսկ հարիւր և կամ տասը տանց գըլխաւորները՝ իրենց սահմանին, և ամէն ազգատոհմի գլուխը իրենիններուն փողոցներուն ծայրը արևուն մտնելէն ետքը պատուարներ կը քաշուին, և պահպան զինուորները չեն թողուր որ մարդ դուրս ելլայ, բաց 'ի կարի ստիպողական պատճառէ մը : Հասարակաց տեղիք և փողոցները զինուորներով լեցուն են, որոնք անդադար խարազանով մարդակոյտները կը ցրուեն : Եւ 'ի գովեստ ոստիկանութեան արթնութեանը այս միայն ըսենք որ Գանդունի պէս աշխարհածաւալ քաղաքին մէջ, ուր ամէն տեսակ վաճառականաց և ճոխ և թանկագին վաճառուց հարստութիւն կայ, հազիւ երբէք գողութեան անունը կը լսուի :

Գիտութիւն և Հաշտար .

Միայնակ թափառական կը քալէի լերկ դաշտերու մէջ : Չմեռն իր ցրտաշունչ քամիներովը բնութեան վրայէն կանաչ երևոյթը վերուցեր էր . ծառերը տերեւաթափ, ալ անոնց խշրտոցը չէր լսուեր . ամենայն ինչ տխուր մտածմունքներ կը զարթուցանէր սրտիս մէջ : Բնութեան այս յետին թշուառու

¹ Arrondissement.